

MOLIYAVIY HISOBOT MAZMUNI VA UNING KORXONA BOSHQARUVIDAGI O’RNI

Qodirbekov Xushnodbek

Andijon davlat texnika instituti Iqtisodiyot va boshqaruv fakulteti

Buxgalteriya hisobi va audit (tarmoqlar bo’yicha) yo’nalishi

4-bosqich K53-22 guruh talabasi

N.Bo’stonova

Andijon davlat texnika instituti Katta o’qituvchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20484926>

Annotatsiya. Ushbu tezisda moliyaviy hisobotning iqtisodiy mazmuni, uning axborot sifat ko’rsatkichlari hamda korxonada boshqaruvidagi qarorlar qabul qilish jarayoniga ta’siri tadqiq etiladi. Metodologiya sifatida tizimli tahlil, qiyosiy yondashuv va moliyaviy ko’rsatkichlar interpretatsiyasi qo’llanadi. Ilmiy yangilik hisobot ma’lumotlarining boshqaruv qiymatini oshiruvchi integratsiyalashgan yondashuv asosida asoslab beriladi.

Kalit so’zlar. Moliyaviy hisobot, axborot sifati, boshqaruv qarorlari, tahliliy ko’rsatkichlar, shaffoflik, IFRS, nazorat

Asosiy matn. Moliyaviy hisobot korxonaning xo’jalik faoliyati natijalarini umumlashtiruvchi axborot tizimi sifatida nafaqat tashqi foydalanuvchilar uchun javobgarlik vositasi, balki ichki boshqaruv jarayonining mantiqiy tayanichi hamdir. Hisobot ma’lumotlari korxonada resurslari harakati, majburiyatlar dinamikasi, kapital tarkibi, daromad va xarajatlarning shakllanishi hamda pul oqimlarining barqarorligi haqida tizimli tasavvur beradi. Shu sababli moliyaviy hisobotni “yakuniy hujjat” sifatida tor talqinda ko’rish boshqaruv ehtiyojlarini cheklaydi; aksincha, uni strategik rejalashtirish, operatsion nazorat va risklarni baholashning axborot bazasi sifatida ko’rish zarur. Xususan, moliyaviy hisobotning mazmuni bilan uning boshqaruvdagi o’rni o’rtasidagi bog’liqlik hisobot axborotining sifat ko’rsatkichlari, tan olinadigan ko’rsatkichlar doirasi va ularni talqin qilish madaniyatiga bevosita bog’liq.

Moliyaviy hisobotning mazmuni masalasida “huquqiy shakl” va “iqtisodiy mazmun” nisbatini alohida tahlil qilish talab etiladi. Zamonaviy yondashuvlarda hisobot ob’ektlari operatsiyaning huquqiy rasmiylashuvidan ko’ra uning iqtisodiy mohiyatiga tayanib tan olinishi va baholanishi kerakligi ta’kidlanadi. Bu talab boshqaruv uchun ham muhim, chunki korxonada real iqtisodiy holati, barqarorlik darajasi va kelgusi pul oqimlarini yaratish qobiliyati aynan mazmuniy talqinda to’g’ri ochiladi. Masalan, daromadni tan olishda shartnomaviy majburiyatlar bajarilishi, risk va nazoratning o’tishi kabi mezonlar noto’g’ri baholansa, foyda ko’rsatkichlari vaqt bo’yicha siljishi mumkin, bu esa investitsiya va dividend siyosatida asossiz qarorlarga olib keladi. Demak, moliyaviy hisobot mazmuni faqat ko’rsatkichlar yig’indisi emas, balki ularni shakllantiruvchi hisob siyosati, baholash taxminlari, taqdim etish va izohlash logikasi bilan birga boshqaruv ahamiyatiga ega tizimdir.

Korxonada boshqaruvida moliyaviy hisobot axborotining roli eng avvalo qaror qabul qilish muammosini axborot bilan ta’minlash orqali namoyon bo’ladi. Qarorlar odatda resurslarni taqsimlash, moliyalashtirish manbalarini tanlash, ishlab chiqarish va sotuv hajmini optimallashtirish, narx belgilash, xarajatlarni qisqartirish va risklarni boshqarish bilan bog’liq bo’ladi. Bunday vazifalarda hisobot ma’lumotlari bevosita yoki bilvosita qo’llanadi: bevosita, chunki rentabellik, likvidlik, moliyaviy barqarorlik kabi ko’rsatkichlar hisobotdan olinadi; bilvosita, chunki hisob siyosati va baholashlar boshqaruvning xulq-atvoriga signal beradi. Xususan,

boshqaruvning “agentlik” tabiatini hisobga olganda, hisobot shaffofligi va tekshiriluvchanligi manfaatdor tomonlar o‘rtasidagi axborot asimmetriyasini kamaytiradi va nazorat xarajatlarini pasaytiradi. Shu nuqtada moliyaviy hisobot korxonada ichidagi boshqaruv nazoratini ham, korxonada tashqarisidagi monitoringni ham bog‘lovchi institutga aylanadi.

Moliyaviy hisobot axborotining boshqaruv uchun qiymatini belgilovchi asosiy omil axborot sifatida hisoblanadi. Axborot sifatida deganda relevantlik, ishonchlilik, taqqoslanish, tushunarlik va o‘z vaqtida taqdim etilish kabi xususiyatlarning uyg‘unligi tushuniladi. Relevantlik boshqaruv qaroriga ta’sir etadigan, kelajak natijalarini baholashga yordam beradigan axborotning mavjudligini bildirsa, ishonchlilik axborotning xatolik va tarafkashlikdan holi bo‘lishiga ishora qiladi. Taqqoslanish esa vaqt bo‘yicha va boshqa sub’ektlar bilan solishtirish imkonini beradi; aynan shu xususiyat rejalashtirilgan ko‘rsatkichlar bilan fakt ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi tafovut sabablarini tahlil qilishda muhim. Biroq bu xususiyatlar amaliyotda bir-biriga zid holatda yuzaga kelishi mumkin: masalan, joriy qiymat bo‘yicha baholash relevantlikni oshirsa-da, baholash taxminlari ko‘payishi sababli ishonchlilik muammosini kuchaytiradi. Shuning uchun boshqaruv moliyaviy hisobotni “tayyor haqiqat” sifatida emas, balki taxminlar va cheklovlar doirasida shakllangan axborot modeli sifatida qabul qilishi, izohlar va hisob siyosatini tahlilning ajralmas qismi sifatida ko‘rishi lozim.

Moliyaviy hisobotning boshqaruvdagi o‘rni tahliliy transformatsiya orqali to‘liq ochiladi, ya’ni hisobot ko‘rsatkichlari boshqaruv savollariga mos indikatorlarga aylantiriladi. Xalqaro yondashuvda moliyaviy hisobot ma’lumotlarini nisbatlar tahlili, trend tahlili va pul oqimlari asosidagi baholashlar orqali talqin qilish korxonaning qiymat yaratish mexanizmini tushuntirishga xizmat qiladi. Masalan, likvidlik ko‘rsatkichlari qisqa muddatli to‘lov qobiliyatini bildirsa, ular boshqaruvda aylanma kapital siyosatini (zaxiralar, debitorlik va kreditorlik) qayta ko‘rib chiqish uchun signal vazifasini bajaradi. Rentabellik ko‘rsatkichlari esa narx va xarajatlar strukturasi, mahsulot portfeli hamda ishlab chiqarish samaradorligini baholashga asos bo‘ladi. Pul oqimlari hisobotining boshqaruv qiymati ayniqsa yuqori, chunki foyda ko‘rsatkichi hisoblash tamoyillariga bog‘liq bo‘lsa, pul oqimlari likvidlik va investitsion imkoniyatlar bo‘yicha aniqroq xulosa chiqarish imkonini beradi. Shunday bo‘lsa-da, pul oqimlarini ham bir martalik operatsiyalar, mavsumiylik va moliyalashtirish strategiyasi ta’sirida talqin qilish talab etiladi.

O‘zbekistonda moliyaviy hisobotning boshqaruvdagi rolini kuchaytirish masalasi hisobot standartlari va amaliyot uyg‘unligi, kadrlar malakasi hamda raqamli hisob infratuzilmasi bilan bog‘liq. Milliy amaliyotda moliyaviy hisobot ko‘pincha soliqqa tortish va tashqi nazorat talablariga moslashgan holda shakllantirilishi natijasida boshqaruv ehtiyojlari ikkilamchi bo‘lib qolishi mumkin. Bunday vaziyatda moliyaviy hisobotni boshqaruvga yaqinlashtirish uchun ikki yo‘nalish muhim: birinchisi, hisob siyosatini strategik maqsadlar bilan bog‘lab, baholash va tan olish qarorlarining boshqaruv natijalariga ta’sirini oldindan modellashtirish; ikkinchisi, moliyaviy va boshqaruv hisobi integratsiyasini kuchaytirib, segmentlar bo‘yicha natijadorlikni ochib beradigan ichki analitik kesimlarni ishlab chiqish. Mazkur yondashuvlar xorijiy tadqiqotlarda ham korxonada samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida ko‘rsatiladi, chunki hisob ma’lumotlari boshqaruv nazorati tizimi bilan bog‘langanda resurslardan foydalanish intizomi kuchayadi va strategik moslashuvchanlik ortadi.

Tadqiqot natijalari. Moliyaviy hisobotning boshqaruvdagi o‘rni risklarni boshqarish kontekstida ham chuqur namoyon bo‘ladi. Risklarning asosiy qismi moliyaviy barqarorlikka, qarz yukiga, valyuta va foiz stavkasi o‘zgarishlariga, shuningdek, likvidlik uzilishlariga taalluqlidir. Hisobotdagi majburiyatlar tarkibi va muddatlari, foiz xarajatlari dinamikasi, zaxiralar va shartli

majburiyatlar haqidagi ma'lumotlar boshqaruvga risk profilini yangilab borish, limitlar belgilash va stress-test elementlarini qo'llash imkonini beradi. Biroq bunday foydalanish uchun izohlarning to'liqligi va auditdan o'tganlik darajasi muhim, chunki risklar ko'pincha balansdan tashqari omillarda yoki baholash taxminlarida yashiringan bo'ladi. Shuning uchun korxonalar rahbariyati moliyaviy hisobotni shakllantirish jarayoniga faqat buxgalteriya funksiyasi sifatida emas, balki risk kommunikatsiyasi va korporativ boshqaruvning ajralmas bo'lagi sifatida qarashi zarur.

Xulosa. Tezis doirasida olib borilgan tahliliy umumlashtirishlar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy hisobotning mazmuni va boshqaruvdagi o'rni o'zaro bog'liq ikki qatlamdan iborat. Birinchi qatlam moliyaviy hisobotning mazmuniy aniqligi bo'lib, unda iqtisodiy mohiyatni to'g'ri aks ettirish, baholashlarning asoslanganligi va ochiqslashlarning yetarliligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ikkinchi qatlam esa boshqaruv interpretatsiyasi bo'lib, bunda ko'rsatkichlarni tahliliy transformatsiya qilish, indikatorlar tizimini strategik maqsadlar bilan moslashtirish va risklarni baholash bilan integratsiyalash muhimdir. Yakunda, moliyaviy hisobot boshqaruv uchun faqat nazorat va hisobdorlik vositasi emas, balki resurslarni samarali taqsimlash, barqarorlikni ta'minlash va qiymat yaratishning axborot platformasi sifatida qaralishi lozim; bu yondashuv hisobotning shaffofligi va taqqoslanishini oshirish, ichki analitika va raqamli yechimlarni kuchaytirish orqali amaliy natijadorlikka aylanishi mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. International Financial Reporting Standards. IFRS Accounting Standards. London: IFRS Foundation, 2023. 2500 p.
2. Horngren C. T., Datar S. M., Rajan M. V. Cost Accounting: A Managerial Emphasis. Harlow: Pearson, 2018. 960 p.
3. Бочаров В. В. Финансовый анализ. Санкт-Петербург: Питер, 2019. 432 с.
4. Палий В. Ф. Теория бухгалтерского учета. Москва: Юрайт, 2020. 402 с.
5. Ibragimov A. Moliyaviy hisobot tahlili va audit asoslari. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021. 320 b.
6. Karimov B. Korxonalar moliyaviy boshqaruvi: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. 288 b.